

Яшън Хуан

**КИТАЙСКИЯТ ПЪТ МЕЖДУ
ВЪЗХОДА И ПАДЕНИЕТО**

*За изпитите, автокрацията,
стабилността и технологията*

София, 2024

Преводът е направен по изданието:

THE RISE AND FALL OF THE EAST

*How Exams, Autocracy, Stability, and Technology
Brought China Success, and Why They Might Lead to Its Decline*

© 2023 by Yasheng Huang
Originally published by Yale University Press
All rights reserved

© Издателство „Изток-Запад“, 2024

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Румяна Дамянлиева, оформление на корицата, 2024

© Антоанета Николова, превод, 2024

ISBN 978-619-01-1514-4

Яшън Хуан

КИТАЙСКИЯТ ПЪТ МЕЖДУ ВЪЗХОДА И ПАДЕНИЕТО

за изпитите, автокрацията,
стабилността и технологиите

Превод от английски
Антоанета Николова

*Посветено на автократите на света.
Те ни дават толкова много материал, за който да пишем.*

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	7
Въведение	
Разясняване на формулировката ИАСТ	12

Част I ИЗПИТИ

Първа глава	
Къдзю като инструмент на мащаба	41
Втора глава	
Организиране на Китай – и на ККП	66

Част II АВТОКРАЦИЯ

Трета глава	
Държава без общество	95
Четвърта глава	
Връщане към автократичността	130

Част III СТАБИЛНОСТ

Пета глава	
Какво прави китайската автократия толкова стабилна?	167
Шеста глава	
Проклятието на Тълок	196

Част IV ТЕХНОЛОГИИ

Седма глава	
Преформулиране на въпроса на Нийдъм	229
Осма глава	
Република на правителството	265

Част V БЪДЕЩЕТО НА МОДЕЛА ИАСТ

Девета глава	
ККП на Си Дзинпин	301
Десета глава	
Разчупване на модела ИАСТ	337
Хронология	373
Бележки	374
Библиография	400
Показалец	423

ПРЕДГОВОР

В продължение на няколко дни през ноември 2022 г., провокирани от смъртоносен пожар в Урумчи, Синдзян, стотици или хиляди демонстранти от Шанхай, Пекин и други градове излязоха по улиците и университетските кампуси, за да протестираат срещу драконовските мерки на правителството за нулев Ковид. Неколцина от тълпата викаха, а призивът им бе подеман и от други: „Оставка, Си Дзинпин!“, „Оставка, Комунистическа партия!“. Това бе невероятно смел акт на съпротива срещу лидер, който само месец по-рано, на Двайсетия конгрес на партията, бе консолидирал властта си. Част от западната преса веднага започна да раздухва предположението, че за режима това потенциално означава смяна на играта.

В някои отношения това бе вярно. След 1989 г. протестите в Китай са разпръснати, локализирани и свързани с конкретни проблеми. Наличието на протест, който по мащаб е национален и тонът му ясно е насочен срещу режима, е невероятно развитие. Въпреки това Ковид протестът е протест, а не – поне по време на писането на този текст – движение. По размер той включваше в най-добрия случай хиляди души в сравнение с милионите, които протестираха през 1989 г. Нека съпоставим размера на Ковид протеста с несправедливостите, срещу които се протестираше – на практика затваряне на стотици милиони хора в домовете им или в полевите болници. Лодкауните доведоха до самоубийства, спонтанни аборти, пожари, глад и множество други ужасяващи неща, но все пак в страна с население от 1,4 милиарда само няколко хиляди излязоха на улицата. Избухването беше значимо просто защото изобщо се случи, а не поради размера на заплахата, която носеше. За сравнение: по времето на Ковид протестите в Китай милиони хора в Иран демонстрираха в продължение на седмици. Причината: смъртта на една жена от ръцете на моралната полиция на страната.

Това беше Ковид протест, а не „Ковид пролет“ по една основателна причина – китайската държава е невероятно силна. Много години се мъчех да намеря разумно обяснение за мощта, обхвата и свободата на действие на Китайската държава. Несъмнено има насилие и идеологическо индоктриниране, а

може би и достатъчно обществено съгласие. Освен това през изминалите четири десетилетия силният растеж на китайския БВП и намаляването на бедността спечелиха на китайската държава здравословно много „перформативна легитимност“*. Това несъмнено е придало известна устойчивост на ККП.

Необходимо е обаче и още нещо. Въпреки че обясненията по-горе може да са валидни на индивидуално и ситуационно ниво, те не ни дават цялостна обяснителна рамка. Легитимността на представянето може да обясни периода на реформите, но как наистина да обясним Големия скок напред и Културната революция? Нима тези катастрофи не създават една съвсем не-тривиална доза „перформативна нелегитимност“? А дори не сме споменали още и дълголетие на имперски Китай...

Търся обяснение, като се ръководя от два принципа. Единият е пестеливостта. Предпочитам една променлива пред друга, ако обхваща повечето от включените въпроси и ситуации или ако набляга върху онези променливи, които често се предлагат като причини. Другият принцип е близостта. Това означава, че колкото по-близо е променливата до обяснителното родство на разглежданото емпирично явление, толкова по-добре.

Ето така стигнах до първия компонент от формулировката ИАСТ (EAST**): изпитите. Ако трябва да назова само една разлика между Китай и другите цивилизации, бих посочил *къдзю* – изпита за държавна служба, въведен за първи път през династия Суей (581–618). Къдзю е благословията за Китай, но също и неговото проклятие, и то в много отношения. Използвам тази гледна точка, за да отключая и осмисля другите три компоненти на абривиатурата: автократия, стабилност и технология.

Къдзю е проникнал дълбоко както през пластове на обществото, така и през различните исторически периоди. Той е всеобхватен и е изисквал огромни инвестиции на време и усилия от страна на значителна част от китайското население. Бил е инкубатор на ценности, норми и идеи и по този начин е оказал влияние върху идеологията и епистемологията, които са залегнали в основата на китайското съзнание. Той е държавна институция, предназначена да усилва мощта и възможностите на държавата. Пряко – държавата монополизира най-добрия човешки капитал; косвено – държавата лишава обществото от достъп до таланти и *измества* организираната религия, търговията и интелигенцията. Китайската държава, днес и в исторически план, е шампована версия на системата къдзю.

* Performative legitimacy – начинът, по който се възприема дадено правителство въз основа на резултатите от неговото управление. (Всички бележки под линия са на преводача.)

** Игра на думи. EAST в случая е не само географското понятие „изток“, но и абривиатура на думите, описващи основните теми, разглеждани в книгата.

Китайската държава е силна, защото управлява без общество. Общество тук означава общност, която е организирана, има своя собствена идентичност и се смята за легитимна отделно от държавата. Къдзю може и да не е единствената, но е значителна причина за премахването или предотвратяването на колективни действия – съществена черта на гражданското общество. Къдзю се основава на ожесточена конкуренция. Той цени триумфите, постигнати в малки и изолирани изпитни килии, но наказва сурово сътрудничеството, което в неговия контекст се разглежда като измама. Помислете си за ярките индивидуалистични китайски предприемачи от една страна и за тяхното колективно безсилие спрямо ККП от друга. Помислете за заповедта за блокиране в Шанхай, което трае няколко месеца. Дори ако малка част от 25-те милиона шанхайци действаша съвместно в съпротива, независимо дали открита, или мълчалива, държавата щеше да бъде безсилна, независимо от размера на нейните полицейски сили.

За мен това са интригуващи предположения, но някои могат да кажат, че са фантастични. Възможно е да има критики например за широката тематика, която обхващам. ИАСТ тук не е география; това са четирите теми, които изследвам. Непрекъснатото сноа между историята и настоящето. Книгата несъмнено е широкообхватна и съзнателно амбициозна.

Обичайният академичен формат е да се впуснем много надълбоко в една тема. Моето мнение е, че книгите са начин да се заемем с големи теми, които не могат да се обхванат в рецензираните списания. Много от специализираните и технически статии имат своето законно място, но една от жертвите на нарастващата специализация и изключително високите (и много разнородни) препятствия за публикуване в академичните списания е неоптималното предлагане на големи идеи. Книгите са един от малкото начини да станем големи. Оставям на читателите да преценят дали съм успял. Моето намерение е да предложа няколко основни идеи, чрез които да осмислим някои исторически и съвременни факти и събития.

А пред нас стоят големи теми. Протестът срещу Ковид според мен промени играта в смисъл, че стотици милиони хора споделиха едно дълбоко преживяване. Издръжливостта на имперските режими и на ККП произлиза в немалка степен от способността им да разделят и изолират хората и да предотвратят колективните действия. Дали протестите срещу Ковид предвещават повратна точка и какви ще бъдат дългосрочните последици, особено на фона на нарастващото безпокойство и страх в китайското общество? Към момента на писане на този текст някои от проблемите и ситуациите са все още неопределени и развиващи се и може би ги схващам неправилно – а може и да не съм набелязал всички точни канали и механизми. Надявам се тази книга да отвори по-нататъшни дебати и дискусии.

Представил съм части от ранния проект на книгата на семинари и панелни дискусии на Годишната конференция на Академията по мениджмънт, Годишната конференция на Асоциацията за политически науки, Годишната конференция за историческа икономика и история на Азия, Колумбийския университет, Университета на Джорджтаун, Харвардския университет, Хонконгския университет, Илинойския технологичен институт, университета „Джон Хопкинс“, Принстънския университет, университета SOAS* в Лондон, Станфордския университет, Калифорнийския университет в Сан Диего, Университета на Пенсилвания, Университета на Южна Калифорния, Университета на Виктория, Университета на Вашингтон, Университета на Западен Мичиган, Годишната конференция на Световната интердисциплинарна мрежа за институционални изследвания и др.

През годините съм водил разговори с приятели и колеги по широкообхватни теми; в книгата влязоха и някои идеи от неочаквани източници. Някои хора коментираха ранната ми работа върху къдзю; други ме провокираха на семинарите; а трети бяха написали книги, които ме вдъхновиха да се заема с този проект и да оформя дискусиите по начина, по който го направих. Ето някои от тях: Съдзь Чън, Доналд Кларк, Жак де Лил, Патриша Ебри, Франсис Фукуяма, Джек Голдстоун, Джоузеф Хенрих, Чантай Сие, Жуйейсое Дзя, Бил Кърби, Джоел Мокър, Иън Морис, Бари Нотън, Ричард Нисбет, покойния Род Макфаркуар, Фиона Мъри, Соня Опер, Минсин Пей, Елизабет Пери, Мег Ритмайър, Тони Сайч, Уолтър Шайдел, Съюзън Шърк, Лили Цай, Ашутос Варшни, покойния Езра Фогел, Юхуа Уан, Клеър Ян, Мадлин Зелин и Езра Зукерман. Изпратих ръкописа на книгата и на други колеги, но поради съкратения график за публикуване по време на Ковид-19 не успях да включа коментарите им, преди книгата да влезе за редактиране. Благодаря им, че прочетоха ръкописа.

Редица учени в Китай ми помогнаха да придобия исторически знания и данни, но те нямат отношение към по-широките идеи и към тази част от книгата, която се отнася към съвременността. Никой от тях не е прочел ръкописа на тази книга. Поради сегашните политически обстоятелства в Китай позволете ми да бъда предпазлив, като не им благодаря поименно. Същото важи и за редицата студенти и научни асистенти, които ми помогнаха при изграждането на базата данни, прегледа на необходимата литература и проверката на фактите.

Много хора ми помогнаха по пътя. Нанси Хърст от библиотеката при центъра за китайски изследвания „Феърбанк“ към Харвардския университет ми е помагала при всеки мой проект за книга. Тя редактира по-ранните вер-

* Школа за ориенталски и африкански изследвания.

сии и коригира грешките ми, някои от които съм правил многократно. Дори в тази дигитална ера нейната библиотека разполага с ненадминати ресурси за съвременен Китай. Много съм ѝ благодарен. Започнах да работя върху тази история с проект върху къдзю, а много от нас, които разработват тази тематика, се възползват от проектите за база данни, ръководени от Питър Бол от Харвардския университет. Професор Бол любезно отдели време, за да разясни на мен и моя съавтор дизайна и обхвата на базата данни, като ни помогна да се възползваме максимално от този жизненоважен ресурс. Изключително съм благодарен на няколко души от Университетското издателство на Йейл, които много ми помогнаха в издаването на този труд. Специално благодаря на Сет Дичик, Аманда Герстенфелд и Джули Карлсън за вниманието им към моята книга, бързото време за изпълнение и отличната редакционна помощ. Накрая обичайното предупреждение: единствено авторът е отговорен за грешките, останали в книгата.

ВЪВЕДЕНИЕ

РАЗЯСНЯВАНЕ НА ФОРМУЛИРОВКАТА ИАСТ

Когато обхватът ви за действие е най-голям, знанията, на които можете да основате това действие, винаги са минимални. Когато знанията ви са най-големи, обхватът за действие често изчезва.

Хенри Кисинджър (1970)

Династия Цин (221–207 г.пр.Хр.), първата династия на Китай, е определящият и значим период в китайското политическо развитие.¹ Всички имперски потомци на Цин, както и техните републикански наследници, националистическото правителство, а след това и Китайската народна република (КНР) продължават да се отличават с много от характерните черти на династия Цин, като нейната унитарна автокрация*, управлението от горе надолу, безличностния характер, меритокрацията** и репресивността. Династия Цин дава началото на политически Китай.

Тази династия обаче има две необичайни черти. Едната е, че за династия, хвърлила толкова дълга сянка върху китайското държавно устройство, тя е изключително краткотрайна, продължила е само четиринайсет години и е най-кратковременната от всички големи династии. Другата е, че привидно могъщата Цин, построила Великата стена и теракотените войници, стандартизирала мерките и пътищата и създала националната бюрокрация, е свалена не от нещо друго, а от дрипава банда в бунтовници селяни, въоръжени с дървени тояги. Това е известно като въстанието в Дадзъсян.

* Унитарната автокрация е система на управление, при която цялата политическа власт е съсредоточена в ръцете на един човек или на малка елитна група.

** Меритокрацията е форма на държавно управление, при която икономическите блага и политическата власт се постигат според заслугите и способностите на хората, а не според тяхното богатство и произход.

Тази история е позната на всички ученици в Китай. През 209 г.пр.Хр. Чън Шън и У Гуан заедно с деветстотин наборници получават нареждане да установят гарнизон в Юян, близо до днешен Пекин. Силни наводнения забавят пътуването им, но според закона на Цин наборниците, които не успеят да стигнат навреме до местоназначението си, ще бъдат екзекутирани. Това притиска Чън и У до стената: ако продължат, със сигурност ще умрат при пристигането си; ако се разбунтуват, имат шанс да останат живи. Чън и У се разбунтуват. Това е първият селски бунт в китайската история и той създава прецедент за много последващи бунтове.

Китайските учебници по история използват този епизод, за да покажат на учащите се колко сурово е било управлението на Цин. Истинските уроци обаче са много по-дълбоки. Единият урок е за стимулите. От горното описание лесно може да се заключи, че пропуските и лошият план за управлението на Цин водят до нежеланата последица да се насърчи бунт. Но това тълкуване противоречи на познанията ни за Цин. Цин възприема легализма – доктрина, която цени стимулите повече от всичко останало. Други династии може и да са правили грешки по отношение на стимула, но това едва ли важи за Цин.

Един китайски писател дава според мен много по-убедително обяснение. В книгата си „Елегията на Цин“ Джу Джуофън прави допускането, че правилото за местоназначението на наборниците е било предназначено за по-малкото царство Цин, предшественик на династия Цин. Царство Цин обединява Китай през 221 г.пр.Хр., като побеждава и обединява шест други кралства. То е малко – само един милион квадратни километра – в сравнение с по-късната династия Цин, която е три пъти по-голяма. В царство Цин правилото за местоназначението на наборниците би могло да бъде реалистично изпълнено, но не и в по-голямата империя Цин. Фигура 1.1. показва царство Цин в горния панел и империя Цин в долния. По отношение както на надморската височина, така и на географската ширина империя Цин е по-обширна от царство Цин.

По-големият размер на империя Цин увеличава разнородността на условията. Един малък регион е по-хомогенен по отношение на топографски, климатични и природни условия. Царство Цин се намира в сухия северозападен регион на Китай, където има слаби разлики в метеорологичните условия. Империя Цин обхваща много по-разнообразна среда. Територията ѝ се простира от югоизток на север. Наводненията може да не са били често срещано явление в сухия северен Китай, но са били чести в югоизточен Китай. Дадзъсян и Юян са в две различни климатични зони, като и двете места са разположени извън първоначалното царство Цин. Управляващите, създали правилото за ограниченията във времето, вероятно са нямали представа за

Фигура I.1. От царство Цин до империя Цин. Горe – царство Цин (897–221 г.пр.Хр.); долу – династия Цин (221–207 г.пр.Хр.).

Източник: Wikipedia; препечатано в съответствие с Creative Commons License.

нееднородността сред широката общественост и не са взели предвид допълнителните сложности на една по-голяма империя.

Напрежението между хомогенност и хетерогенност – наричам ги също мащаб и обхват – са основна тема в китайската история и днес. Това, което въстанието в Дадзъсян показва, е, че пренебрегването на сложността на мащаба и обхвата е рисковано. Китайските управници обикновено са разрешавали това напрежение в полза на хомогенността. В идеологията една идея – конфуцианството или комунизмът – печели за сметка на други идеи. В политиката един владетел – император или генерален секретар на Китайската комунистическа партия (ККП) – има надмощие над другите центрове на власт. В бюрокрацията един вид човешки капитал – конфуцианските мандарини или технократите – изместват другите видове човешки капитал.

С хомогенизирането си Китай се разраства². Територията на Династия Хан (202 г.пр.Хр.–220) обхваща шест милиона квадратни километра площ.³ (Цифрите са приблизителни и се отнасят до размера на династиите в техния пик.) Династия Тан (618–907) я удвоява до около 12 милиона квадратни километра. По време на династия Сун (960–1279) размерът на Китай се свива до само 2,8 милиона квадратни километра, но след това Китай започва бурна експанзия. В разгара си, по време на династия Юен (1271–1368) Китай заема площ от около 34 милиона квадратни километра, много по-голяма от Русия (със 17 милиона квадратни километра), най-голямата териториална държава на земята днес. Династиите Мин (1368–1644) и Цин (1644–1911) заемат съответно 10 и 13 милиона квадратни километра. Китайската народна република (КНР) заема площ от 9,6 милиона квадратни километра. (За сравнение: Съединените щати се простират на 9,1 милиона квадратни километра.)

Наред с това увеличаване на размера на територията си, Китай увеличава и своята бюрокрация. По време на династия Тан бюрократите са 0,02% от населението; тази цифра нараства до 0,06% по време на династия Южна Сун (1127–1279) и до 0,18% по време на династия Мин. За Цин, последната династия на Китай, наличните оценки са изключително разнообразни и не много надеждни. КНР извежда размера на бюрокрацията на съвсем друго ниво. През 1982 г. броят на длъжностните лица е бил 0,08% от населението – сравнимо със Сун, но това се основава на тясното определение за държава.⁴ Едно по-широко определение би обхванало редовите членове на ККП, които често изпълняват държавни функции по указание на ККП. Днес партията наброява 96 милиона души, или 6,6% от населението.

По-късните династии освен това са и много дълготрайни. Юен има кратък живот, продължил само 97 години, но Тан (289 години), Сун (319 години), Мин (275 години) и Цин (266 години) се радват на впечатляващо дълголетие. Смята се, че династия Хан е била най-дълготрайната династия в Ки-

тай, продължила 414 години и приблизително сравнима с продължителността на частично съвременната ѝ Римска република (509–27 г. пр. Хр.).

Това сравнение обаче е спорно. Хан може да се разглежда като включваща две отделни династии, Западна Хан (206–9 г. пр. Хр., с продължителност 214 години) и Източна Хан (25–220, с продължителност 195 години).⁵ Основателят на династия Източна Хан, Лиу Сиу, е потомък на императорския клан на династия Западна Хан, но не по права наследствена линия. Неговите предци поколения наред са били земевладелци в провинциите. На Лиу Сиу са му нужни около десет години, за да победи единайсет други претенденти за трона и да реконструира ново династично творение. Ако разгледаме Западна и Източна Хан като достатъчно различни една от друга, то династичното дълголетие се появява по-късно.

А сега да се обърнем към КНР. Ще мине известно време, преди да стигне 319-те години на династия Сун, но и сега дълголетие ѝ е впечатляващо. Помислете за следните ѝ характеристики:

- Тя е една от петте заявено комунистически държави, все още останали в света.
- Устояла е на катастрофални катаклизми, като Големия скок напред, Културната революция и репресиите на площад „Тиенанмън“ през 1989 г.
- Оцелява и дори просперира при много кризи, които свалят по-слаби режими (като Индонезия през 1998 г.). Някои от тези кризи произхождат от външни източници, за други е виновно китайското ръководство. Те включват азиатската финансова криза от 1998 г., голямата рецесия от 2008 г., сривът на фондовия пазар през 2015 г., епидемията от ТОРС (Тежък остър респираторен синдром) през 2003 г., скандалът с меламина от 2008 г., многото дни „Въздушен апокалипсис“ в големите китайски градове и пандемията от Ковид-19.
- Тя успя да приложи както икономически, така и политически шокови терапии с очевидна безнаказаност: драконовската политика за едно дете (1980–2015); масовите съкращения на около 30 до 50 милиона работници в държавните предприятия през 90-те години на миналия век; извличането на селскостопански излишъци както по времето на Мао, така и – много по-малко известно – през 90-те години на миналия век; контрола върху разпространението на Ковид-19; блокирането на множество градове с цел нулев Ковид между 2020 и 2022 г.; масивната чистка на политически и икономическите елити по обвинения в корупция при Си Дзинпин; премахването на ограничението от два мандата за президент през 2018 г.
- Преживява предполагаемите либерализиращи ефекти от нарастването на средната класа и частния сектор, глобализацията и повишаващия се жизнен стандарт, опровергавайки очакванията, че икономическото развитие ще доведе до демократизация на страната.

На 1 октомври 2023 г. Китай ще отпразнува седемдесет и четвъртата годишнина от основаването на Народната република, с което ще надмине по дълголетие първата комунистическа страна в света, Съветския съюз. Това, разбира се, предполага, че ККП няма да се разпадне преди това, изпълнявайки прогнозите на редица западни наблюдатели, най-известният от които е Гордън Чан. Неговата книга „Предстоящият крах на Китай“ (*The Coming Collapse of China*) е публикувана през 2001 г. Явно повече от двайсет години по-късно „предстоящото“ е доста относително понятие.

Чан върви по много почетни стъпки в погрешната си преценка за издръжливостта на китайския режим. През 1850 г. Маркс прогнозира неизбежен крах на династия Цин.⁶ Наместо това, подложена на огромен натиск от народни бунтове и външни нашествия, Цин продължава неразбориите си още шейсет години, надживявайки самия Маркс. Разбира се, лесно е да се дават оценки с късна дата, а световната политика е достатъчно сложна, за да си позволим да съдим грешните прогнози. Заслужава си обаче да се отбележи, че както имперски Китай, така и неговият комунистически наследник преобръщат прогнозите за продължителността на техния живот, тъй като това е ставало често и многократно.

По-запознатите не бързат с прогнози за кончината на Китай. Ерик Джоунс отбелязва за имперски Китай: „Уникалността на Китай се състои в запазването на една империя и култура за огромен период от време.“ Политологът Андрю Нейтън отбеляза „авторитарната издръжливост“ на Китай след репресиите на „Тиенанмън“, което противоречи на поддържаното от мнозина мнение, че „Тиенанмън“ е нанесъл фатален удар върху легитимността на ККП.⁷ В началото на 90-те години анализаторите започват да правят статистически таблици за евентуалната продължителност на живота на Дън Сяопин, прогнозирайки, че смъртта му ще предшества смъртта на самия режим. (Дън умира през 1997 г.)

Аз участвах в този дебат и за щастие се озовах от правилната страна на историята. През 1995 г. публикувах във „Форейн Полиси“ статията „Защо Китай няма да се срине“, като твърдах, че след смъртта на Дън Китай няма да се върне към хаоса от 1976 г.⁸ Причините, които изброих, бяха по-голямата икономическа интеграция между китайските региони в резултат от икономическия растеж, както и възходът на национализма в рамките на управляващата идеология на ККП. Тези две наблюдения издържаха добре теста на историята.

При Мао КНР преживява пристъпи на борби за власт. По време на реформите от 1978 г. насам борбите за власт значително намаляха. Имаше широкомащабни народни протести, особено демонстрациите през 1989 г., но като цяло тези народни бунтове бяха овладени без съществени щети

върху цялостната архитектура на китайската държава. Членството на ККП се увеличи в годините след репресиите на „Тиенанмън“ заедно с данъчните приходи, икономиката и материалното благосъстояние на китайските граждани. С течение на времето обаче политическата система става забележимо по-авторитарна. Връщането към форма на култ към личността и еднолична диктатура при Си Дзинпин е толкова далеч от нормата, че само малцина изследователи от Китай видяха приближаването им. Повечето – включително и аз – прогнозираха липса на промяна още през 2012 г.

Китайската автократия изглежда по-устойчива от автократиите на други места. Спомнете си искрата, която запали това, което в крайна сметка стана „Арабската пролет“. Катализаторът беше акт на самозапалване на тунизийски уличен търговец в знак на протест срещу конфискацията на стоките му от общински служител. Уличните търговци в Китай рутинно са тормозени и бити, техните стоки са конфискувани, а проектите за урбанизация на Китай доведоха до множество изселвания на собственици на имоти. Но нищо не смути ККП. Протестите срещу Ковид през 2022 г. – несъмнено силна заплаха – едва ли ще извадят ККП от релси сами по себе си, ако няма значителни пукнатини във висшето ръководство и значителни икономически трудности.

Моята книга се захваща с този голям въпрос: за устойчивостта на китайската политическа система и други свързани въпроси в техния исторически и съвременен контекст. А загадките изобилстват. Как Китай успя да постигне по-голям размер и по-голяма устойчивост на режима във времето? Какви са средствата и инструментите, използвани да се постигне този резултат? Друг голям въпрос е свързан с възхода и падението на китайските технологии и връзките между политическото и технологичното развитие. Как ККП, една от най-яръстните автократии в света, която задушаваше свободата на словото и разследванията, успя да постигне напредък в науката и технологиите? И то по начини, които убягнаха на Съветския съюз и неговия собствен бивш имперски облик: тези успехи се постигат благодарение на жизнено предприемачество и търговски приложения. Това не са „самотни идеи“⁹.

Искам да проуча какво крепи ККП, една огромна организация с 96 милиона членове – по-голяма от много държави – и как системата на ККП разширява достатъчно възможностите за индивидуална дейност, така че да осигури растеж, но не достатъчно, за да предизвика срив на системата. Последната част от книгата е ориентирана към бъдещето. Обяснявам пътя, водещ до Си Дзинпин, и изследвам по-широките последици от съдбоносния обрат на Си към крайна автократия.

В останалата част от това въведение ще представя структура, основаваща се на въстанието в Дадзъсян: една нация често изпитва напрежение меж-

ду мащаба и обхвата, а тези, които успяват, постигат правилния баланс между тях. Ще формулирам четирите теми на тази книга – изпити, автократия, стабилност и технология – от гледна точка на начина, по който се разрешава това напрежение. Завършвам въведението с кратко описание на книгата, за да помогна на читателя да се ориентира в концепциите, фактите и развитието на идеите, представени в нея.

Балансиране на мащаба и обхвата

Голямата нация е едновременно благословена и прокълната. В своята книга „Размерът на нациите“ (*The Size of Nations*) Алберто Алезина и Енрико Сполоре обясняват много от напрегнатите моменти и компромисите между мащаба на една нация и нейния обхват.¹⁰ Големият мащаб може да доведе до спестявания под формата на икономии в мащаба, а големият обхват може да посее разногласия и несъгласуваност. Двамата икономисти препоръчват да се определи една оптимална зона между тези две противоположни сили, за да се постигне максимум полза както от мащаба, така и от обхвата.

По-лесно е да се каже, отколкото да се направи. Позволете ми да илюстрирам, като съпоставя две исторически политики – римската система на управление и имперски Китай. От основаването на републиката през 509 г. пр.Хр. до свалянето на последния римски император през 476 г. римската система на управление е сравнима по дължина с тази на монархически Китай (221 г.пр.Хр.–1911). Но това не е точно сравнение поради две причини. Едната е, че Римската империя е предшествана от Римската република (509–27 г.пр.Хр.) и преходът в „режимен тип“ под егидата на Римската империя (27 г.пр.Хр.–476) контрастира с неизменността на режима в имперски Китай (да не говорим за ерата на комунистически Китай). Монархическата фаза на римската система е само част от продължителността на монархически Китай.

Другата разлика е, че Римската империя е разделена на Западна и Източна половина. Империята вече е раздробена преди 476 г., когато Европа „бяга“ от Рим.¹¹ Това е изрично признание, че империята е имала проблеми с мащаба си, била е твърде голяма, за да бъде управлявана като единична административна единица и е трябвало да се задоволи с компромис между мащаба и обхвата. Но не само това: след падането на Римската империя има множество опити от страна на амбициозни владетели и военни командири да обединят отново Европа по образа на Римската империя. Всички те се провалят.

Имперски Китай от време на време изпада в разединение, но то е фактическо, никога не юридическо, и през VI в. Китай се възстановява като обе-

динена държава и никога не поглежда назад. След това се впуска в експанзия и увеличава мащаба си както пространствено, така и времево. Днес Китай под управлението на ККП е до голяма степен продължение на бившия си имперски образ – тираничен, единен и устойчив въпреки всички трудности.

Има безброй разлики между Римската империя и имперски Китай, но позволете ми да отделя един фактор, на който следва да се обърне внимание. Имперски Китай изобретява инструмент, който му позволява да увеличава мащаба си чрез намаляване на обхвата. Този инструмент е първата буква в нашата формулировка ИАСТ – изпит, изпит за държавна служба, за да бъдем точни, изобретен през 587 г. Римската империя никога не измисля инструмент за въздействие върху мащаба, тъй мощен като китайския изпит за държавна служба, поради което ожесточените, устойчиви хетерогенности провалят всички обединителни кампании. Като съвкупност от суверенни държави Европа днес е наследство от този „мащабен“ провал.

Това не означава, че Европа не може да увеличава мащаба си. Тя се разраства навън чрез империалистически експанзии, а нейните могъщи корпорации разширяват дейността си чрез пазарни и частни инициативи. Но като приблизително единна политическа единица Европа успя да се разшири едва след като изобрети инструмент за въздействие върху мащаба – демокрацията. Официалният уебсайт на Европейския съюз провъзгласява: „ЕС подкрепя демократизацията и основните свободи в страните партньори, като насърчава широкото участие във вземането на политически решения и местната собственост върху сектори, които са ключови за устойчивото развитие.“ Всички членове на ЕС са демокрации. Това е изискване за допустимост за присъединяване към ЕС.

Демокрацията и автокрацията разрешават конфликтите между мащаба и обхвата по коренно различни начини. Автокрацията потиска обхвата чрез принуда, контрол върху информацията, идеологическа индоктринация и инкубация на ценности. Демокрацията запазва обхвата, но не по всички въпроси. Демокрацията сближава идеите, ценностите и действията на държавата само за няколко въпроса, като например неприкосновеността на изборите, правата и върховенството на закона. ЕС не допуска никаква хетерогенност по отношение на типа режим – всички трябва да са демокрации. Гениалността на демокрацията се състои в това, че тя ограничава обхвата само на няколко измерения, така че обхватът на други измерения – като политическата, религиозната и сексуалната ориентация – да може да се запази и да процъфтява. За демокрацията поддържането на правилен мащаб и обхват включва нещо повече от балансиране; то означава постигане на железен консенсус по няколко ключови, основни въпроса. Автокрацията, напротив, третира мащаба и обхвата като диаметрално противоположни ценнос-

ти. Повече от която и да е друга автокрация в света, китайската автокрация силно е заложила на мащаба си за сметка на обхвата. Нейното абсолютно изискване за конвергенция, конформизъм и уеднаквяване е подсилено от комунистическата идеология, но също така е дълбоко вкоренено в нейната история и традиция. Това е централната тема на тази книга.

Тази книга е наистина неудобно широка. Тя обхваща четири големи теми, съответстващи на формулировката ИАСТ в заглавието. За да може дискусиата да бъде аналитично проследима, ще използвам двете прости концепции, мащаб и обхват, като скеле, за да я вместя в определени рамки. Според мен всеки компонент от формулировката ИАСТ разрешава или се влияе от напрежението между условията на мащаба и обхвата на Китай.

Напрежение между мащаб и обхват

Речниковото определение за мащаб е „относителният размер или степен на нещо“. Състои се от две понятия – размер и размер на определена величина. Канада е голяма страна по отношение на своята географска площ: с площ от около 10 милиона квадратни километра тя е втората по големина страна в света и е с около 4% по-голяма от Китай. По отношение на населението обаче е джудже, само с 38 милиона души. Един китайски град, Чунцин, има 32 милиона души.

Размерът може да се отнася до физическо измерение – размерът на територията и/или броят на населението на дадена страна. Основният ми интерес обаче не е да използвам термина за означаване на физическо състояние, неизменна ситуация или естествено състояние на нещата, а да го използвам по начин, който обозначава действие и свобода на избор. В примера, даден по-рано – в който Китай на династия Хан с шест милиона квадратни километра става Китай на династия Цин с 13 милиона квадратни километра – моят интерес е да разбере този процес на разширяване, а не статичния физически размер на Китай по време на династиите Хан и Цин. Разгръщам термина в неговото политическо измерение – размерът и хомогенността на бюрокрацията, еднообразието на идеологията и/или величината на нематериалните активи, като например политическите ангажменти на държавата.

Речниковото определение на „обхват“ набляга върху диапазона: диапазон от движения, дейности, мисли или операции. Обхватът включва множество измерения и обозначава хетерогенност, а това е начинът, по който думата се използва в икономиката. Икономията на обхвата се отнася до спестяването на разходи от използването на общи суровини в производството на две или повече различни стоки. За разлика от това, икономията на мащаба се отнася до спестяването на разходи от производството на го-

лямо количество от една стока. Освен ако не е отбелязано друго, използвам мащаб и обхват като съотносителни измерения. Разширяването на мащаба означава разширяване спрямо обхвата, а не непременно абсолютно увеличение на мащаба. Увеличаването на мащаба може да увеличи това съотношение, но до същото води и намаляването на обхвата, когато мащабът се поддържа постоянен.

Политиките и икономиките могат да бъдат описани от гледна точка на условията за техния обхват. Политиките с обхват имат повече от една политическа партия, повече от една идеология и повече от един център на власт. В такова описание моментално разпознаваме демокрацията. Многопартийна конкуренция, разнообразие от мнения, съдебна независимост, двукамарен законодателен орган и проверки и баланси са характеристиките на демокрацията, които отговарят на нашия критерий за обхват. В рамките на една демокрация съотношението мащаб към обхват също може да се променя при различните политически организации. Например съвременната Републиканска партия може да се похвали със значително увеличено съотношение на мащаба към обхвата в сравнение с Демократическата партия.

За мен категоризирането на политическите системи въз основа на измеренията на техния мащаб и обхват, а не чрез просто бинарно разделение между демокрация и автократия, е полезно. То признава, че демокрацията притежава условия за обхват, но не може да ги монополизира. Това е централен въпрос, който ще изследвам – как китайската автократия се променя в нейните условия на обхват. „Автократичният обхват“ често е скрит – една основна разлика с демокрацията. Условията за обхват в една демокрация са открити, законодателно закрепени и уточнени. Те са артикулирани и явни. Условията за обхват в една автократия са фактически функционални, неформални или понякога делегирани. Те могат да бъдат остатъци от незавършен проект за увеличаване на мащаба и се проявяват като търкания в системата, като пясък по пътя на един автократ. На автократичния обхват обаче му липсва постоянство и необратимост. Често виси на косъм и е крехък.

Обхватът може също така да опише икономиката. Икономика с множество видове собственост на участниците е икономика с обхват; икономика, която има само един вид собственост – като например държавна собственост с централно планиране – е икономика без обхват. Една автаркична* икономика, която се затваря за международната търговия и капитал, има по-малък обхват от отворената икономика. Китайските режими на династиите и комунистическите ери се колебаят между отворени и затворени икономики и следователно се променят в условията на своя обхват.

* Икономически независима и самостоятелна.

Изводът от въстанието в Дадзъсян е свързан с опасността, породена от хетерогенността на климатичните условия, и посочва, че неотчитането на тази хетерогенност може да бъде катастрофално. За древните владетели мащабът и обхватът са създавали множество проблеми, а тяхното взаимодействие е водело до непредвидени усложнения. Големите разстояния увеличават разходите за комуникация и владетелите нямат навременна и точна информация, което възпрепятства ефективното вземане на решения. В края на династия Цин (1644–1911), когато бунтовниците от Тайпин превземат град Учан, на около 1200 километра от Пекин, са необходими осем дни, за да могат новините да стигнат до Пекин.¹²

Способността на китайската държава да управлява голяма територия, и то за дълъг период от време в епоха без модерни комуникационни технологии, е необикновено постижение. Древна Европа не е могла да го направи. Китай, за разлика от нея, се възстановява като обединена държава през 581 г. и оттогава остава сплотена политическа единица. Това постижение и неговите предимства, както и недостатъците му заслужават нашето внимание, признателност и тълкуване.

Демократично решение на проблема с обхвата

Книгата „Размерът на нациите“ от Алберто Алезина и Енрико Сполаторе е съвременна формулировка за едно дълбоко вкоренено напрежение, признато от мислители и философи още от времената на античността. Аристотел, Цицерон, Макиавели, Русо и Монтескьо твърдят, че „републиките са деликатни цветя, които могат да се култивират само в малки градини“.¹³ Всички те изразяват тревога от покваряващите влияния на нарастващия размер и обхват.

Монтескьо смята, че добродетелта – качество, което носи ползи, по-големи от тези за самия човек – е постоянно застрашена от „хиляди съображения“ и че обширността и добродетелта неизбежно влизат в противоречие.¹⁴ На Конституционния конвент от 1787 г. делегатите отбелязват впечатляващия размер на испанската империя, но и внушителните размери на нейния деспотизъм. Джеймс Мадисън е този, който обръща дебата, като дава ново определение на добродетелта. Разнообразието е добродетел, а решението за негативната страна на това разнообразие е да се разпространяват колкото се може по-широко различни фракции, интереси и страсти, като се накарат взаимно да се проверяват и балансират.

Система от проверки и баланси, съчетана с върховенство на закона, свободни и честни избори и независима съдебна система – това е демократично решение за неочевидните, но основни напрежения, които съществуват

ват между мащаба и обхвата. Днес всички големи държави с изключение на Китай имат няколко демократични компонента в политическата си система. (Някои, като Русия, са избирателни автокрации.) Трайната сила на една действаща демокрация е нейната способност да въздейства върху мащаба си, като същевременно поддържа обхвата, докато автокрациите могат да въздействат върху мащаба си само за сметка на обхвата. В древни времена е било обратното. Според Стасавидж ранните демокрации са били малки, а ранните автокрации са били доста големи на размер.¹⁵ Истинско чудо е, че големи демокрации, като Съединените щати и Индия, с техните етнически, религиозни, политически и социално-икономически хетерогенности, могат да съществуват като отделни политически единици, могат да действат и да осигуряват икономически растеж и обществени услуги. Много древни мислители са гледали песимистично на възможността големите демокрации да успеят.

Да вземем например Индия. Уинстън Чърчил веднъж се пошегувал, че Индия е „обединена нация не повече, отколкото е екваторът“.¹⁶ Разбира се, не е нужно да приемаме думите на Чърчил за чиста монета и да се съгласим с него относно Индия. (Чърчил е известен със своите расистки възгледи за Индия.) Можем да се позовем на думите на една лява икономистка и хуманитаристка, Джоан Робинсън, за да стигнем до същото заключение. Както разказва Амартия Сен, Робинсън отбелязва: „Обезсърчаващото нещо за Индия е, че каквото и да можете с основание да кажете за нея, обратното също е вярно.“¹⁷ (Без съмнение обаче Робинсън е сгрешила по отношение на доста неща, всъщност особено много, що се отнася до маоистки Китай и Северна Корея.) В документ, картографиращ страните по света според „етническото разделение и културното многообразие“, Индия отбелязва високи резултати сред големите страни. Резултатът ѝ за културно многообразие е 0,667 в сравнение с резултат от 0,154 за Китай.¹⁸

Индия силно се стреми да балансира мащаба и обхвата си, като често прави компромис с мащаба, за да запази обхвата. Многобройните езици, многото етноси и религии, сложните и фиксирани касти и изключителните различия в човешкия капитал (Индия има едни от най-добрите компютърни специалисти в света, но същевременно и едни от най-лошите ученици в началното училище) възпрепятстват редица важни икономически проекти, свързани с мащаба. Да вземем промишленото производство. Забележително е, че за страна, която между 2008 и 2017 г. расте с повече от 6% годишно, дялът на производството от БВП остава упорито в застой: около 16 до 17%. Според едно проучване индийските производствени фирми са маломерни в сравнение с тези в други страни. Микро- и малките фирми съставляват 84% от всички производствени фирми, докато в Китай са 24,8%, в Малайзия

27,5%, на Филипините 69,6%.¹⁹ Това се дължи или на прекомерната сила на индийското предприемачество, или на факта, че индийските фирми изпитват проблеми с мащаба. Последното е по-близко до истината.

Индия има един невероятно ефективен инструмент за въздействие върху мащаба – изборите. Индийската избирателна активност на национално ниво е висока, понякога по-стабилна от тази в Съединените щати. Според повечето анализи изборите в Индия на национално ниво са свободни и честни. Английският език е друг инструмент за въздействие върху мащаба, поне сред индийските елити. През последните години, под ръководството на министър-председателя Нарендра Моди – човек, който по-силно от предишните лидери на Индия се стреми да въздейства върху мащаба – индийската държава разработи набор от инструменти, които целят да увеличат съотношението на мащаба към обхвата. Едно от най-противоречивите усилия беше да се създаде обща идентичност чрез отслабване на мюсюлманския компонент на индийската идентичност. Не е изненадващо, че подобни действия предизвикаха протести и ответни реакции. В една богата на обхват – и кореняща се в обхвата – нация хомогенизирането на религиозната идентичност е рискован и непродуктивен ход.

Премиерът Моди въведе някои технократски инструменти, които нямат за непосредствена цел въздействие върху мащаба, но са обещаващи за постигане на такъв ефект в бъдеще. Той направи задължителен най-големият в света проект за биометрична идентификация, „Аадхаар“ (Aadhaar). При предишната администрация това беше доброволно. Друго последователно постижение при Моди е данъкът върху стоките и услугите (ДСУ). ДСУ обединява данъчните ставки в регионите и намалява двойното данъчно облагане на стоки, попадащи под различни данъчни юрисдикции. ДСУ ще насърчи повече вътрешната търговия и регионално интегрираните вериги за доставки. Както Арвинд Субраманиан, икономически съветник на правителството на Моди, отбеляза за ДСУ в мемоарите си от 2018 г., „не трябва да забравяме величината на това, което постигна ДСУ: трийсет или повече регионални правителства се обединяват, отказвайки се от своя суверенитет, за по-голямото общо благо – да се създаде един пазар в Индия, да се подобри данъчното спазване, да се създаде стабилна база от приходи за страната и да се създаде фискална среда за по-високи инвестиции и растеж“²⁰.

Подобни механизми съществуват и в Съединените щати. САЩ имат невероятен обхват по отношение на етническата принадлежност и социално-икономическите условия и по отношение на разнообразието от мнения. За някои носенето на маски е разумна мярка за обществено здраве, за други е инструмент за потисничество. Учените обвиняват глобалното затопляне за горските пожари в Калифорния, но Доналд Тръмп обвини същите пожари

като неадекватно прочистване на горска земя. Една от нишките, за които такава богата на мнение нация може да се хване, е силата на нейната избирателна система и нейните спомагателни институции, като независимия съд и медиите. Ето защо оспорването на легитимността на изборите през 2020 г. от Доналд Тръмп е екзистенциална заплаха за функционирането на Америка като нация и като демокрация.

За да може една демокрация да въздейства върху мащаба, като същевременно запази обхвата, тя трябва да въздейства върху необходимите измерения и да постигне хомогенност в тях. Изключително важно е да има широко съгласие в обществото и пълно съгласие между политическите елити относно неприкосновеността на изборите и върховенството на закона. Човек не се съгласява да не е съгласен по тези въпроси; съгласява се да е съгласен. За да осигурят тази хомогенност „съгласен за съгласие“, демокрациите са създали множество механизми за обезпечаване на свободни и честни избори, включително наблюдатели на изборите, прозрачност на преброяването на гласовете, съдебни оспорвания и т.н. Всичко това са инвестиции в доверието в изборите. Без този демократичен консенсус едно общество е изложено на риск да изпадне в автократия или анархия.

Предизвикателството пред демокрацията е да се определи онзи минимален мащаб, който е достатъчен, за да позволи на политическата система да работи, но не толкова, че да я превърне в автократия. Демокрациите могат и имат голямо разнообразие от възгледи относно религията, сексуалната ориентация, изменението на климата, предпочитанията към политическите партии и много други въпроси: една хетерогенност, която е немислима при автократията и която често озадачава посетителите от автократични държави, които интуитивно приравняват еднаквостта с мащаба. Демокрациите могат да си позволят много пространство за обхват именно защото успяват да хомогенизират идеята и нормата на демократичния процес.

Можем да приложим подобна гледна точка към академичната демокрация. Академията има богат обхват, както може да потвърди всеки, който е присъствал на научен семинар, но това не е спряло разширяването на съвременните изследователски начинания. Изследователите се събират в големи университети, вместо да бъдат разделени в индивидуално хомогенни малки силизи. Партньорските проверки и формирането на консенсус, към които се присъединяват всички учени, разрешават противоречивите мнения и заключения относно решения, като академичното израстване и служебното положение. Академичните мащаби се оценяват по обща методология – познатост в публичното пространство, уважение към експертния опит в областта, външно рецензиране и начини за оценка на въздействието.²¹ Подобно на демокрацията в реалния свят, академичната демокрация може да бъде

объркана, понякога рязка и понякога погрешна, но вероятно е по-добра система от всички възможни алтернативи.

Китайската автократия – мащаб над обхвата

Според модела, разработен от Алезина и Спалаоре, гражданите в големите нации имат разнородни предпочитания, което затруднява формулирането на последователни политики и програми. Движенията за референдум в Шотландия и Квебек предполагат, че Великобритания и Канада могат да работят на ръба на една невидима оптимална зона между мащаба и обхвата. Предпочитанията, културите и историческото наследство могат да са твърде разнообразни, за да бъдат вместени в една-единствена политическа рамка.

Ето тук автократиите и демокрациите рязко се различават помежду си. Автократите в моята книга не седят със скръстени ръце в тревога и трескаво търсене на начини за оптимизиране на мащаба и обхвата в опит да се постигне подходящ баланс между тях. Те предприемат действия за пряко потушаване на различията в мненията и насилствено преразглеждане и предизвикване на промени в предпочитанията на гражданите. Помислете за лагерите за превъзпитание по време на Културната революция, Закона за националната сигурност в Хонконг, основаната на метрични показатели система за управление на ККП и нарастващото господство на конфуцианската идеология, което се появява от VI в. насам. Всички те са предназначени да променят, смекчат или изкоренят съществуващите хетерогенности на идеи и поведение.

Автократите активно хомогенизират своите страни, вместо да приемат хетерогенността за даденост. Техният успех зависи от разработването на ефективни инструменти за хомогенизиране. Имперски Китай от VI в. и ККП днес са разработили някои много ефективни инструменти. За разлика от много други книги, аз не се фокусирам върху същностните твърдения на конфуцианството или комунизма. Приемам за очевидно, че конфуцианството и комунизмът не търпят несъгласие сред своите последователи, но ефективността им изисква реализация и инструменти за реализация.

Централен момент на тази книга е, че китайската автократия е вкоренена, дълбоко вградена и трайна, защото е разработила невероятно ефективен механизъм за реализация. Първата буква от формулировката ИАСТ, изпитът за държавна служба и меритокрацията, заемат централно място в моя разказ за изобретяването, разширяването и съзряването на този инструмент за реализация в ръцете на поколения китайски автократи.

Китайската автократия е едностранчива от гледна точка на мащаба в уравнението, дори ако я сравним с други автократии, които сами по себе си

имат впечатляващо съотношение на мащаб към обхват. Да вземем за сравнение Русия. Русия е нелиберална демокрация и режимът на Владимир Путин е репресивен, но условията на обхвата ѝ са по-богати от тези в Китай. По време на подготовката за нахлуването на Русия в Украйна през февруари 2022 г. проучване, проведено от западни изследователи, показва, че само 8% от руските граждани подкрепят изпращането на войски в Украйна.²² Непредставимо е западни изследователи да проведат безпрепятствено подобни проучвания в Китай, още по-малко в навечерието на голяма военна операция.

Има и други примери. „Гугъл“ е забранен в Китай, но работи в Русия, макар и под тежка цензура. Самият факт, че Владимир Путин е отровил толкова много от своите критици, означава, че той има много критици, които могат открито да говорят срещу него. Тормозени и набелязани от държавата, опозиционните партии все още са легални и слабо легитимни. Някои от критиците на Путин имат значителен брой последователи. Сравнете това с Китай. От 2013 г. срещу все по-диктаторския Си Дзинпин имаше трима видни критици, които бързо бяха премахнати. За разлика от Путин, който трябва да разчита на извънзаконови средства, за да заглуши критиците си, което предполага някои формални ограничения върху него, Си може да насочи целия апарат на китайската държава срещу критиците си. Китайският съд осъди бизнесмена Жън Джъцян на осемнайсет години затвор, а университетът „Цинхуа“ незабавно уволни професор Сю Джанжун, професор по право, който написа отворено писмо, критикуващо Си. В навечерието на Двайсетия партиен конгрес на ККП мъж разпъна на мост в Пекин транспарант, призоваващ за отстраняването на Си Дзинпин. Той бързо бе задържан. Жън, Сю или човекът, известен като „Човека на моста“, нямаха официални политически организации зад себе си. При нелибералната демокрация на Путин има повече условия, отнасящи се към обхвата, отколкото през най-либералните моменти на китайската автократия.

ККП е по-авторитарна дори от своя комунистически събрат, Съветския съюз. Русия имаше дълга традиция на независима интелигенция – традиция, която крехко се запази и в съветското време. Има много добре известни съветски дисиденти: Андрей Сахаров, Александър Солженицин, Натан Щарански и безброй други. В Уикипедия има „Списък на политическите дисиденти“, групирани по държави. Под Китай са изброени шестима дисиденти, но при Русия/Съветския съюз има 176 имена.²³ Някои пропуски, както и методологиите за класификация биха могли да обяснят частично разликите между двете страни, но едва ли могат да обяснят всички. Китайската полиция посочила на Ху Дзя, дисидент, че в цялата страна има само двеста души, които са съгласни с него.²⁴ Според начина на изразяване, възприет в тази

книга, Съветският съюз има по-голям интелектуален обхват от комунистически Китай. (Една от причините може да е етническа. Много съветски дисиденти са били евреи, давайки началото на движението „Отказник“. Това е измерение, което напълно липсва в хомогенен Китай.)

През последните години в Китай се появи фактически обхват, който дава надежда на онези, които искат да видят там демокрация и върховенство на закона. Този фактически обхват е частният сектор на Китай, който сега генерира повече от 60% от БВП и има 80% от градската заетост. Но този фактически обхват се оказва несъвместим с липсата на законодателен обхват. Си Дзинпин предприе поредица от действия, за да постави частния сектор на мястото му. Само няколко дни преди най-голямото първично публично предлагане (ППП) в историята, PPP на „Ант Груп“ (Ant Group), дъщерно дружество за финансови технологии (финтех) на „Алибаба“, Си отмени планирания дебют за акциите. Джек Ма често е бил смятан от другите, а вероятно и сам е направил грешката да се възприема като политически недосегаем. Но не е така. Обикновено видимият и откровен Джек Ма след това напълно изчезна от публичното пространство.

Формулировката ИАСТ

Една разумна предпоставка е, че всички китайски автократи искат да наложат хомогенност, но се различават в заложибите си да го направят. По този начин автократиите могат да се окажат с някои остатъчни условия на обхват и някои автократи ще се сблъскат с повече търкания от други в преследването на своята програма. Това е вярно както за китайската история, така и за днешен Китай. Въпросът е: какви инструменти за въздействие върху мащаба използват автократите? Един прост метод е да убиеш хората, които не са съгласни с теб. Виц от съветското време гласи така: на смъртното си легло Ленин вика Сталин и го пита: „След като ме наследиш, сигурен ли си, че другите другари ще те последват?“ „Няма проблем – отговаря Сталин, – ако не последват мен, ще последват теб.“

Цин Шъхуан, първият император на Китай, човекът, обединил Китай през 221 г.пр.Хр., е известен с това, че е погребал много конфуциански учени. Той приема легализма като своя управляваща идеология и се заема с корена на проблема си, като убива привържениците на конфуцианството. Йосиф Сталин също е убил много от предполагаемите си политически опоненти по време на Голямата чистка, както направил и Мао по време на Културната революция.

Но това са Пирови победи за диктатурите и дори за самите диктатори. Известна със своята жестокост и принуда, Цин е кратковременна династия,

просъществувала само четиринайсет години. Фамилното име на Цин Шъ-хуан е Ин 贏, което днес е рядко срещано в Китай, а едно обяснение приписва това на геноцида спрямо клана Ин след падането на династия Цин.²⁵ Сталин прочиства и убива толкова много от своите генерали, че когато Хитлер започва „Операция Барбароса“, армията на Сталин първоначално е заварена неподготвена. И Мао не се справя по-добре. Само няколко седмици след смъртта му неговата съпруга и идеологическите му последователи са арестувани, а политиката му е отхвърлена от човек, който според градските легенди винаги седял на заседанията на Политбюро по такъв начин, че да е обърнат с глухото си ухо към председателя – Дън Сяопин.²⁶

В китайската история най-голямото убийство на политически елити вероятно е извършено по времето на Джу Юенджан (1328–1398), император основател на династия Мин. Той убива над сто хиляди от собствените си дворцови служители и техните сътрудници.²⁷ По подобен начин, по време на династия Цин (1644–1911), „литературните инквизиции“ убиват неизброим брой писатели, поети и учени-чиновници. Моята незабавна реакция на тези цифри е: „Императорът е имал толкова много елити за убиване!“ Това е било в предмодерната епоха. Да убиеш 100 000 бюрократи от династия Мин и все още да имаш останали бюрократи, които да управляват страната, предполага преди всичко огромна бюрокрация.

Това е първият етап от нашата обяснителна работа – размерът на китайската имперска бюрокрация. Как Китай успя да създаде толкова голяма грамотна и книжовна управленска класа стотици години преди всеобщото образование? Проектът на ККП за наблюдение чрез лицево разпознаване изисква обяснение за способността на страната да събира огромни количества данни и да ги въвежда от множество домейни. Китайската автокрация винаги е била принудителна, понякога дори спрямо собствените си елити. Принудата може да е помогнала на Китай максимално да хомогенизира идеологията, като се отърве от несъгласието на елита, но все пак именно способността му да хомогенизира идеологията е основният инструмент за увеличаване на мащаба на бюрокрацията и за последователно и стандартизирано управление на голямата и нарастваща територия. Това е тайната подправка на Китай и неговият инструмент за увеличаване на мащаба.

Хомогенизирането на идеите и стимулите за управляващите елити съвсем не е тривиална задача. Тя изисква замисъл, целенасоченост и огромни инвестиции. Именно тук е мястото на компонента изпити от моята аналитична рамка ИАСТ. В този раздел ще дам кратък преглед на формулировката ИАСТ в историята и в днешно време и ще предложи разсъждения за нейното бъдеще.

Имперски Китай

Основополагащата институция на политически Китай е къдзю 科举, изпитът за императорска държавна служба. Къдзю означава „тематична препоръка“ и е установен през 587 г. от династия Суей (581–618), ключова династия в китайското политическо развитие. Къдзю обобщава един ефект, постулиран от Хенри Кисинджър, който цитирах в началото на Предговора. Той максимизира знанията и намалява обхвата на действие. „Знанието“ е определен вид знание – запомняне, когнитивна склонност и референтна рамка, всички те свързани с изключително тясна идеология, известна като неоконфуцианство. Къдзю втъпява това знание в умовете на голяма част от китайското мъжко население в продължение на хилядолетия. Обхватът на други идеи изчезва. Къдзю хомогенизира китайския човешки капитал.

А сега се поставете в позицията на автократ, който притежава този невероятен инструмент. Несъмнено ще го използвате, за да подобрите възможностите си, да увеличите максимално лоялността и да проектирате и калибрирате човешкия капитал, така че да монополизирате и поддържате властта си. Къдзю унищожава обществото, като му отказва един жизненоважен хранителен елемент – човешкия капитал. Чрез къдзю имперската държава изтласква всичко останало, което би застанало на пътя на една абсолютистка държава. Въпреки високата грамотност не се появява никаква независима интелигенция. (Помислете тук за контраста с руската автократия.) Търговията е в сянка. Организираната религия никога не е имала шанс. Всички тези автократични ефекти са в основата на дълбоките когнитивни пристрастия в полза на автократичните ценности, инкубирани от къдзю.

Най-мощната държава е тази без общество. (Под общество имам предвид организирано общество.) Имперски Китай – и неговият наследник ККП – се определят като такава държава. Стабилността настъпва след автократично закрепване. Това отчасти се дължи на факта, че мощната имперска бюрокрация маргинализира аристокрацията и поземленото дворянство; така е и защото системата къдзю успешно обезврежда една уязвимост, която засяга всички автократии – опозицията от страна на вътрешни лица от елита. След VI в. Китай преживява все по-малко и по-малко бунтове на елита и почти никакви неконституционни завладявания на властта. Китай е хванат в капана на прекрасна политическа хомеостаза.

В тази книга ще правя чести препратки, сравнявайки имперски Китай с Европа. Сравненията и контрастите са особено подходящи в областта на технологиите. Ако съвременния ни свят има заслуга за само едно нещо, то е неуспехът на историческа Европа да постигне мащабност. Полицентризъмът на фрагментирана Европа след Римската империя поставя началото на идео-

логическата и политическата модерност и отприщва технологията и икономическия растеж.²⁸ Къдзю увеличава мащаба на Китай и създава антипод на Европа след Римската империя. Политическата и териториална конкуренция е срината. Идеологическото пространство е свито. Високата технологична преднина на Китай намалява, като се губи възможността за собствена индустриална революция. Китай изостава.

Ерата на ККП

Според уебсайта „Ауър Уърлд ин дейта“ (Our World in Data, „Нашият свят в данни“) Китай е единствената автократия с повече от 100 милиона души население. Големите страни смятат, че е по-лесно да приемат дадено ниво на хетерогенност, отколкото да се лишат от него. ККП е избрала различен подход. При население от 1,4 милиарда и разнообразна икономика и общество, ККП все още настоява да хомогенизира идеи, ценности и поведение. ККП е стабилна в това, че е успяла да се самосъхрани. През последните години, за разлика от имперски Китай, ККП постигна стабилност и технологично развитие едновременно.

Привържениците на тази система, включително самата ККП, но също и чужденци, които са се изказвали по темата, я описват като меритокрация.²⁹ Меритокрацията е най-естествената връзка между ККП и имперската бюрокрация; тя е противоречива концепция и читателите естествено ще открият в термина различните конотации, които се подразбират и са заложени в него. За да избегна объркване, позволете ми да обясня как употребявам термина в тази книга. Ще използвам меритокрация, за да означа, че това е метрична система. За разлика от привържениците на тази система, аз не претендирам за значимостта на показателите и тяхното въздействие върху благосъстоянието. Тя може да доведе до добри резултати, като например растеж на БВП (в повечето случаи). Алтернативно тя може да доведе до контрол над населението до степен, която вреди на благосъстоянието на китайските граждани и перспективите за китайската икономика – или може да прогони определена част от китайските интелектуалци в трудови лагери, обявявайки ги за десни.

Системата на ККП е обхваната от много проблеми, като корупция, неравенство, борби за власт, нарушения на правата на човека и политическо високомерие в огромни размери. Това не е безупречна система. Все пак автократията на ККП е много по-сложна и продуктивна организация от тази, очертана от къдзю. В по-голяма степен от имперската система реформаторската ККП признава сериозните ограничения върху способността си да наблюдава функционерите на системата и силно разчита на подреждането на

стимулите, за да предизвика желания резултат и поведение. (За целите на тази книга определям периода от 1978 до 2018 г. като „реформаторски период“, като 2018 е годината, в която е премахнато ограничението на президентския мандат.) В сравнение с имперската система реформаторската ККП има по-малка абсолютистка идеологическа насоченост. Икономическият растеж има голямо значение в оценката, основана на метрични показатели, въпреки че изисква разширяване на обхвата, като например чрез одобряване на частна собственост, чуждестранен капитал, ограничена автономия на гражданското общество, изследователско сътрудничество със Запада и значителна свобода на действие от страна на бюрократичните служители. ККП никога не е изоставяла икономиката и обществото, а им е делегирала голяма автономия. Аз твърдя, че това количество делегиран обхват е допринесло за икономическите и технологични постижения при реформистката ККП.

Реформаторската ККП постигна едновременни постижения в технологията и стабилността. Налице е вградена стабилност, която се дължи до голяма степен на познавателното наследство на къдзю – проавтократични ценности и уважение към властта – и завещаното от историята на една политика без общество. Има и управляема стабилност, но това е област, в която ККП със сигурност няма да се представи толкова добре, колкото имперската държава: прехвърляне на властта от един лидер към друг. Императорските наследства са основани на правилото за мъжкото първородство; за разлика от това наследяването в ККП е отворено. Конфликтите за наследяване измъчват ККП през цялата ѝ история, но досега не са ескалирали до срив на системата. Това се дължи или на случайни обстоятелства, или на институционалните парापети, които реформаторската ККП е поставила, като например ограничението на мандатите. При Си Дзинпин обаче нещата се промениха.

Бъдещето на модела ИАСТ

Всички китайски лидери са хладнокръвни автократи, но през реформаторския период от 1978 г. насам някои от тях се сблъскаха с повече търкания и ограничения, произтичащи често от собствените им съратници. Преломният политически момент бяха репресиите на „Тиенанмън“ през 1989 г. От гледна точка на мащаба ККП постепенно се придвижи към края на спектъра, а при Си Дзинпин партията ускори темпото. ККП през 2023 г. е автократия без триене, автократия без никакви съществени условия за обхват.

Между 1978 и 2018 г. ККП постигна рядък подвиг, обезпечавайки както растеж, така и стабилност. Китайската история се люшка между крайните точ-

ки на тези две постижения. Междущарствието Хан-Суей³⁰ (220–581) се отличава с технологии, но е разкъсвано от конфликти и разединение. Династия Цин (1644–1911) има противоположната комбинация: нейната стабилност е звездна, но династия отбелязва най-ниската точка на китайското технологично развитие. Тан може би е в оптималната зона. Тази династия се радва на политическо дълголетие и някои технологични постижения, въпреки че по отношение на технологиите бледнее в сравнение с предишните епохи, когато Китай е по-малко обединен политически. През съвременната ера реформистката ККП сравнително по-често постига правилния баланс, но ККП под управлението на Си отново накланя Китай към екстремни мащаби. Блокирането с цел нулев Ковид, което пренебрегва науката и променящите се обстоятелства около вирусните мутации, са подходяща илюстрация на това развитие.

ККП е автократия и има вградено гравитационно привличане към хомогенността. Коридорът е тесен, за да се постигне правилният баланс, както казват Аджомоглу и Робинсън.³¹ ККП под ръководството на Си Дзинпин се върна към продължителния автократичен режим на Китай – и го направи в най-сигурния си момент. Тя излезе от първоначалната пандемия на Ковид-19 сравнително невредима в сравнение с по-богатите и технологично напреднали демокрации. Хаосът, който помрачи прехода на властта от Доналд Тръмп към Джо Байдън, беше приет като потвърждение на дългогодишната представа на ККП и на обикновените китайци, че автократията благоприятства стабилността. Този възглед на ККП се усилва от разказа за Китай като свръхсила в областта на изкуствения интелект и като „всестранен конкурент“ в западния дискурс за китайското технологично господство, допълнително повишавайки собствените приоритети на ККП.³² През 2021 г. Си Дзинпин обяви, че „Изтокът се издига, а Западът запада“ – неговата визия за нов световен ред.

Си превърна китайската автократия в нормативен модел. За ККП възходящият Изток е свързан с мащаба, а западащият Запад е свързан с обхвата. Внимателният преглед на доказателствата, събрани в тази книга, директно противоречи на тази гледна точка. Урокът от древната и най-новата история на Китай е ясен: една страна трябва да постигне оптимален баланс между мащаб и обхват, за да вървят правилно нещата. Династия Цин (221–206 г. пр.Хр) буквално се самоунищожи, когато наруши баланса; Суей пропиля технологичното лидерство на Китай, унищожавайки условията за обхват. Като премахва безбройните хетерогенности от реформаторския период, Си повтаря грешките от предишни времена и уврежда икономиката и технологиите на Китай.

На хоризонта е надвиснала заплаха за един компонент от стабилността на ККП – приемствеността на ръководството. В тази област ККП е напълно

сама и не може да черпи от хранилището на знания, идеи и методи от наследството на имперски Китай. През реформаторския период стабилността на наследяването се запази поради ограниченията на мандатите. През 2018 г. Си отмени ограниченията на мандата. Ще оценим пълното въздействие на това действие едва когато бъдещо наследяване бъде решено при такова отсъствие.

Според мен Китай навлиза в един от най-несигурните си и опасни периоди. Нямам кристална топка, но е разумно да се предположи, че формулировката ИАСТ, както е конфигурирана през реформаторския период на ККП, може би е на ръба да се разпадне по един или друг начин. Китай може да се свие още повече до крайна и потенциално милитаристична автокрация, като се отърве от целия или от значителна част от фактическия обхват: частен сектор, чужд капитал и икономическа децентрализация; а може и да се откъсне от сегашната формулировка ИАСТ, като признае, законодателно утвърди и разшири наличния си обхват. Формулата ИАСТ вече не е стабилно равновесие.

Схема на книгата

Тази книга е обширна и амбициозна, обхващаща както историческите времена, така и настоящето. Историците могат да възразят срещу моето широкообхватно отношение, а социолозите могат да се противопоставят на тематичната експанзивност на подхода ми. Това са основателни критики. Моята защита е тройна. Едната е, че тематичната ми експанзивност е ограничена от рамката на мащаба и обхвата. Четирите компонента на формулировката ИАСТ се анализират през призмата на тези две противоположни сили, а не се разглеждат като несвързани теми. Има нишка, която съединява иначе различни теми и оставям на читателите да преценят колко успешно съм я завързал.

Втората защита е, че моите позовавания на историята имат за цел да хвърлят светлина върху настоящето. Изразявам сравнително неоспоримото твърдение, като казвам, че днешен Китай се корени в своето минало. Това може да звучи очевидно, но излизането отвъд това общо твърдение и определянето на специфичните съединителни тъкани и сухожилия между историята и съвременната ера не е толкова очевидно. За мен основаната на изпити меритокрация е това, което предава автократичните гени през китайските политически епохи, въпреки че признавам, че може да има и други канали за връзка. И накрая, това не е толкова защита, колкото молба за снизхождение. Науката за Китай е известна със своята ориентация към детайли и богати

разкази. Едно допълнение към тази литература с известна доза редуционизъм едва ли ще бъде твърде пагубно.

В моя подход няма баланс между историята и съвременната ера. Историческият ми разказ обхваща около две хиляди години китайска история, докато съвременният разказ се съсредоточава върху периода след 1978 г. Единственото оправдание е, че ще засегна няколко наистина забележителни черти на китайската история и ще го направя с помощта на конкретни данни. Китайската история е обширна тема и аз пиша тази книга със значимия недостатък, че не съм историк. Моята цел обаче е не да откривам ново историческо знание, а по-скоро да изградя и изведа на високо ниво модели от историята. Сега това е по-осъществимо, тъй като вече са налични исторически данни, които допълват богатия запас от знания, създадени от историците.³³

Историческият ми разказ до голяма степен се основава на новосъздадени бази данни за историческите технологии и имперската политика. През последните шест години ръководих два големи проекта за изграждане на данни. Единият е изчерпателна база данни за китайските изобретения в историята; другият е база данни за различни атрибути на китайските императори и висшите дворцови служители. Използването на данни за анализ на историята ни позволява да се измъкнем от това, което обозначавам като проблем за двойното „Ц“ в китайските исторически изследвания – изследванията в социалните науки обикновено се съсредоточават върху вододелите в китайската династична история, Цин 秦 (221–206 г.пр.Хр) и Цин 清 (1616–1911). Благодарение на данните можем да се задълбочим и в междинните династии. Може и да загубим някои текстуални и повествователни детайли, но се надявам, че можем да спечелим от един по-холистичен поглед върху историческата траектория на Китай.

Тази книга също така е написана и за широката публика. Въпреки че идеите и емпиричните констатации са основани на и извлечени от моята работа и работата на други колеги, стилът ми на писане невинаги следва строг академичен формат. Китай вече не е област, запазена изключително за китайските учени. Политиката и възприемането на Китай все повече се оформят от дискусии и дискурси, които косвено се коренят в знания за страната. Надявам се книгата ми да допринесе за богатството и информативността на тези публични дискусии и гледни точки. Книгата е предназначена да се разгръща в ширина, а не да се фокусира върху една или две теми, какъвто е обичайният стил на академичните книги. Тя черпи от историята, но също и еkleктично от икономиката, политическите науки и психологията. Където е уместно, книгата предлага предположения, спекулации и нормативни разсъждения, като същевременно напълно признава това, което не знаем, и сложностите, които не позволяват прости линейни проекции.

В книгата правя политически изводи. Що се отнася до политическата общност в Китай, надявам се да е отворена за идеята, че твърде много авторитарна стабилност е пагубна и че това заключение не се основава на „западните“ ценности и идеология, а на собствената история на Китай. Въпреки че има уникални китайски характеристики, технологичното развитие на Китай и по-широкия му икономически подем са продукт на оптимална комбинация от условията за мащаб и обхват. Това не е гледна точка, която често се чува в официалните разкази за китайското развитие. Ходове за свиване на обхвата, като ограничаване на частния сектор на Китай или подкопаване на автономията на Хонконг, са икономически – а вероятно и политически – вредни. Що се отнася до политическата общност в Съединените щати, посочвам погрешните предположения на политическия подход, известен като „ангажираност“, и предлагам подход, който би могъл с по-голяма вероятност да подтикне Китай към повече политическа откритост.

И накрая, надявам се да дам малко храна за размисъл на всеки, който иска да обмисли едно алтернативно политическо бъдеще за Китай. Много академични книги избягват нормативната ориентация. Ние се стремим да обясним и осмислим света, който наблюдаваме, вместо да си представяме или да защитаваме свят, който искаме да видим. В случай че за Китай настъпи превратен момент да обмисли алтернативно бъдеще за своята политическа система, надявам се някои от идеите, които предлагам тук, да бъдат полезни. Засега ще се занимавам с това като с мисловен експеримент и няма да обръщам особено внимание на пригодността му.

Книгата има пет части, като в първите четири емпирични части съдържанието в общи линии е разделено между историята и КНР. След това Въведение две глави в Част I се занимават с компонента Е на формулировката ИАСТ (изпитите). Едната е посветена на къдзю; другата – на организационната архитектура на ККП. В Част II едната глава показва как имперската автократия е укрепена чрез къдзю, а другата проследява еволюцията на автократията през реформаторския период и показва как репресиите на „Тиенанмън“ от 1989 г. проправят пътя към Си Дзинпин.

Част III анализира стабилността на режимите през двете епохи. Имперски Китай постига стабилност, измервана в продължителността на управлението на императора, тъй като увеличава мащаба на своята бюрокрация. През реформаторския период ККП поддържа впечатляващ рекорд по стабилност на режима и извлича изгода от използването на историческите традиции, норми и практики. Има обаче едно важно изключение – приемствеността в ръководството. В тази област ККП трябва да импровизира. Досегашните успехи на ККП в мирното предаване на властта не са обнадеждаващи, а насоката, в която Си Дзинпин води ККП, е тревожна. Част IV се

занимава с технологиите. Първата глава в тази част се занимава с „въпроса на Нийдъм“ – известната загадка, поставена от Джоузеф Нийдъм за това защо китайската технология се е сринала; другата глава твърди, че технологичният напредък при ККП е резултат от умело сътрудничество на преимуществото на Китай в мащаба – това, което наричам „република на правителството“ – с преимуществото на Запада в обхвата, известно като „република на науката“.³⁴

Част V започва с глава за Си Дзинпин. (В предишните глави за периода на КНР се съсредоточавам главно върху периода, водещ до Си.) Трансформиращото въздействие на Си отеква и в Китай, и по света. Последната глава е оценка на бъдещето на модела ИАСТ. Има много неща, които не знаем, а опитът на китайските анализатори, които правят прогнози за бъдещето, не е впечатляващ. Познавайки минното поле пред мен, подхождам към тази тема със смирение и предпазливост.